

KÜRT MESELESİ VE UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ (CONFLICT RESOLUTION) YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Nimet Beriker

Sabancı Üniversitesi Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü Programı

Kürt sorunu Türkiye'nin önünde çözüm bekleyen en acil meselesi. Bu sorun, uzun yıllar Türkiye'de güvenlik odaklı siyasetleri ve kurumları beslemiş, dolaylı veya doğrudan Türkiye'nin iç ve dış siyasetine ciddi kısıtlamalar getirmiştir. 90'lı yıllarda dünyanın soğuk savaş sonrası yakaladığı çok değerli küresel değişim rüzgârını yakalayamayan Türkiye, bugün pek çok açıdan bu açığın kapatıldığı, demokratikleşme ve küresel piyasalarla ilişkiler açısından kendini yeniden tanımladığı bir evreden geçiyor. Bu dönüşümün ileriye taşınması ve sürdürülebilir olması Kürt sorununun geleceği ile doğrudan ilişkili. Şöyle ki; Türkiye'nin hiçbir sorunu, Kürt sorunu

hariç, iç savaş tehdidi altında konuşulmamaktadır. Gerginliğin, kutuplaşmanın ve bezginliğin artarak yoğunlaşması dünyanın neresinde olursa olsun bir 'alarm' durumudur. Bu durum konuyla ilgili bütün taraflar arasında aynı derecede endişe verici bir tablo oluşturuyor. Zira şiddetin yönlendirdiği sosyal ortamlar yeni kadroları ve kuralları beraberinde getirir. Kürt meselesi, geldiği nokta itibari ile zamana duyarlı bir konudur ve bütün paydaşlar açısından 'günlük', 'normal' siyaset yapma biçiminden farklı bir siyaset yapma örgütlenmesini şart koşmaktadır.

Türkiye'de son dönemlerde sivil toplum kuruluşlarının Kürt meselesinin çözümüne yönelik değişik platformlarda iradelerini ortaya koymaları içinde bulunduğumuz ortamın kırılma yapısının farkındalığının da bir göstergesi. Bir akademik çalışma alanı olan uyuşmazlık analizi ve çözümü (Conflict resolution) yaklaşımının Kürt meselesine katkısı ne olabilir sorusu da bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir tartışma.

'Toplanmak' ve 'konuşmak' ile de diyalog içinde olmak ve soruna yapıcı katkıda bulunmak anlamına gelmez. Aksine doğru tasarlanmamış ve yönetilmemiş bir toplantı; çözüme olan inancı azaltabilir, güven ortamını zedeleyebilir.

Nasıl bir çalışma alanı?

Uyuşmazlık analizi ve çözümü sosyal çatışmaların süreç ve dinamiklerini inceleyen bir bilim dalı. Bu akademik çalışma alanı, bilgi üretme işlevinin yanı sıra, çatışmaların barışçıl çözümüne yönelik uygulama yöntemleri ile de ilgili. Dünyada pek çok çatışma sahasında uyuşmazlık çözümü çalışanları değişik kapasitelerde barış ve uzlaşma yolunda katkı verebiliyor. Türkiye'de son 10 senedir düzenli olarak çalışılmakta olan¹ uyuşmazlık çözümü alanının diğer siyasi yaklaşımlardan farkı, uyuşmazlık ortamına dinamik bir etkileşim 'süreci' olarak bakması, çatışma ve çözümü konularını zaman boyutunu ve davranışsal öğeleri dikkate alarak incelemesidir. Bir

ikinci fark ise, uyuşmazlık çözümü yaklaşımının, çözüm odaklı 'müdahil' olma yöntemlerini araştırmasıdır.² Müdahil olma durumunu açacak olursak, örneğin Kürt sorunu ile ilgili bütün barışçıl etkinlikler (bu yazıyı yazma eylemi de dahil), bu yaklaşıma göre, soruna müdahil olma eylemidir. Dolayısıyla, sorunla ilgili atılacak her adım -demec, toplantı, konferans, yazı, görüş, sanat etkinliği, arabuluculuk vs.- çözüm ortamını olumlu mu olumsuz mu etkileyeceği kaygısı taşınmalıdır. Müdahil olup olmama kararı, ne zaman hangi amaçla ve hangi araçla müdahil olunacağı soruları bu yaklaşımın 'etik' arka planıdır.

1 Türkiye'de uyuşmazlık çözümü alanı, kurumsallaşması ve katkıları için bkz. N. Beriker N. Beriker (der.) 'Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar', Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. sayfa 189-195.

2 Kürt meselesinde Siyasi analiz ve uyuşmazlık çözümü yaklaşımı arasındaki fark için bkz. A. Betül Çelik 'Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları' N. Beriker (der.) Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. sayfa 163-188.

Toplantılarda amaç karşılıklı güvenin ve iletişim becerilerinin azaldığı ortamlarda özel tasarlanmış etkileşim platformları oluşturmak ve bu toplantılarda oluşan olumlu unsurları siyasi süreçlere aktarabilmektir.

Uyuşmazlık Çözümü ve Kürt Sorunu

Dünyada 1960' lardan beri çalışılan Uyuşmazlık çözümü dalı, bugünkü birikiminden yola çıkarak karar vericilere ve tüm paydaşlara sosyal çatışma ve çözümü ile ilgili uygulamada kullanabilecekleri değerlendirme listeleri (check list) sunabilmekte. Bunlar arasında çatışmanın evreleri, bu evrelerde kişi, grup ve toplumlarda meydana gelen psikolojik değişiklikler, genel sosyal bağlamın süreçlere etkisi, hatırlama ve unutmama, müzakere, kamu diplomasisi, barışçıl girişimler ve yöntemleri toplum, grup ve birey düzeylerinde analitik olarak ele alınabiliyor. Kürt meselesi bağlamında karar vericiler açısından değerlendirme listesi olabilecek bu tür çalışmaya bir örnek olarak AKP hükümetinin Kürt açılımı kararı aldıktan sonra, Aralık 2009 da yayımlanmış 'Açılımda Yanıtlanacak 45 soru' başlıklı makale verilebilir. Bu yazıdaki soruların birkaçını değerlendirme listesi örneğini somutlaştırmak adına burada tekrar etmekte fayda var.³

Sosyal, toplumsal düzey

1. (Açılım sürecinde) Değişken koşulları, dinamik ortamı değerlendirmek ve yönlendirmek üzere ön hazırlıklar mevcut mu? Siyasi iç koşullar bu açılımı destekleyecek yönde mi?
2. Takvim gerekiyor mu? Ucu açık bir süreç mi? Taraflar bu konuda hemfikir mi?
3. Bu yönde kamuoyu desteği mevcut mu? Kamu oyunda baskın eğilimler neler? Bu eğilimleri ifade etmek için kullandıkları dil ve araçlar nedir?
4. Bu sürece doğrudan veya dolaylı müdahil olan üçüncü taraflar, araçlar (yerel, bölgesel, uluslar arası) kimler?
5. Bu süreç yürümezse tarafların ellerindeki en iyi alternatif oyun planı nedir? Bu alternatifin maliyeti nedir?

3 Bütün liste için, N. Beriker 'Açılımda Yanıtlanacak 45 Soru' Radikal, 04712/2009 <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=4.12.2009&ArticleID=967398>

Grup ve örgüt düzeyi

6. Taraflar kendi içlerindeki radikal gruplarla nasıl bir ilişki yöntemini benimseyecekler? Bu kesimleri kazanmak için ne yapılabilir? Hangi uçlar uç olarak kalabilir?
7. Süreci baltalama girişiminde bulunacak kesimler kimler? Hangi istenmeyen olaylar öngörülebilir bunlarla ilgili ne tür önlemler alınmalı?
8. Bilgi kirliliği ve çarpıtılması durumunda devreye sokulacak mekanizmalar neler?
- Bireysel boyut
9. Bu açılımın psikolojik alt yapısı nasıl oluşturulacak? Bireyleri esas alan adımlar ne olacak?
10. Bireylerin barış ve uzlaşma konularında zaten var olan, henüz yitirilmemiş ortak değerleri, kültürleri neler?
11. Bireyler acılarını, hayal kırıklıklarını, nasıl, nerede, hangi araçlarla, kime ifade edecekler?

Strateji geliştirme ve bilgi paylaşımı

Uyuşmazlık analizi literatürü sosyal barış ve uzlaşma sürecini bütüncül olarak ele alır. Bu yaklaşımda sosyal barış toplumun her kesiminin kapasitesini kullandığı ortak bir toplumsal harekettir. Son dönem çalışmalar toplumun değişik kesimlerince gerçekleştirilen barışçıl girişimler arasındaki eşgüdüm, zamanlama ve ardışıklık konularının önemine dikkat çekmekte.⁴ Diamond ve McDonald (1993) uyuşmazlık çözümü eylemini dokuz sektöre dağıtmıştır. Bu kesimler:

- 1-Hükümet
- 2-Uyuşmazlık Çözümü Uzmanları
- 3-İş dünyası
- 4-Vatandaş (Yerel liderleri, STK lar)
- 5-Araştırma ve eğitim
- 6- Eylemcilik (aktivizm)
- 7-İnanç odaklı girişimler
- 8-Finansal destek kaynakları
- 9-Kamuoyu, medya

olarak özetlenmektedir. Bu listeye sanat, spor ve bilişim dünyasını da ekleyebiliriz. Türkiye'de yukarıda adı geçen çoğu sektör Kürt meselesinin çözümü doğrultusunda bir hareketlilik içinde. Stratejik açıdan hangi kesimin ne tür girişimlerde bulunabileceği bu girişimlerin nasıl çeşitlendirilebileceği, bunlar arasında eşgüdüm, zamanlama ve ardışıklık anlayışının nasıl sağlanacağı konuları uyuşmazlık çözümü çalışma sahasının ilgi alanı içindedir.

4 Susan Allen Nan 'Shifting from Coherent toward Holistic Peace Process' D. J Sandole. Sean Bryne, Ingrid Sandole - Staroste, Jessica Senehi (der.) Handbook of Conflict Analysis and Resolution. NY: Roudledge, 2009 sayfa 383-395.

Kolaylaştırıcı hizmetleri ve sorun çözme atölyeleri

Son zamanlarda Kürt sorunun çözümü için dile getirilen 'diyalog' çağrıları bu kavramı yakından incelememizi gerektirebilir. Diyalog en basit tanımı ile karşılıklı saygı çerçevesinde bilgi alış veriş, farklılıkların berraklaştırılması ve ortak anlamların ve değer demetlerinin yaratılması olarak özetlenebilir. Son dönemde sivil toplum ve hükümet kanadından sıkça yapılan toplantıların ve toplantı çağrılarının çok kıymetli olduğu muhakkak. Ancak 'toplanmak' ve 'konuşmak' ile de diyalog içinde olmak ve soruna yapıcı katkıda bulunmak anlamına gelmez. Aksine doğru tasarlanmamış ve yönetilmemiş bir toplantı çözüme olan inancı azaltabilir, güven ortamını zedeleyebilir.⁵ Bilimsel açıdan bu konu 'Temas Kuramı' (Contact Theory) ile açıklanmaktadır.⁶

Uyuşmazlık çözümü yaklaşımı, etkin bir diyalog için toplantının amacını içeriğini, yapıma biçimini, kolaylaştırıcının rolünü göz önüne alıp sonuç odaklı toplantı seçenekleri sunulabilmekte. Dünyada uyuşmazlık çözümü uzmanları, temas kuramından yola çıkarak, kontrollü iletişim, sorun çözme atölyeleri, etkileşimli sorun çözme, üçüncü taraf danışmanlığı gibi isimler altında Kıbrıs, Sri Lanka, Kuzey İrlanda, Endonezya, İsrail Filistin ve Afrika Boynuzu'nda bu yöntemleri uygulamıştır. Bu toplantılarda amaç karşılıklı güvenin ve iletişim becerilerinin azaldığı ortamlarda özel tasarlanmış etkileşim platformları oluşturmak ve bu toplantılarda oluşan olumlu unsurları siyasi süreçlere aktarabilmektir. Türkiye'de şu sıralar Kürt sorununun her boyutunun aynı zamanda konuşulduğu bir dönemden geçmekteyiz. Önümüzdeki günlerde daha odaklanmış etkileşim süreçlerinin tasarlanması olumlu bir adım olabilir. Bu toplantıların olası temaları aşağıdadır:

- Bireysel hikayeleri paylaşma grupları
- Önyargılarla baş etme ve algı çalışma grupları
- Ortak proje üretme grupları
- Adalet ve haklar grupları
- Siyasi seçenekler grupları
- Uyuşmazlığın çözümü grupları
- Kültür ve gelenek grupları

5 Televizyon tartışma programlarının büyük bir kısmı ve buralardaki moderatörlük örnekleri gibi

6 Temas kuramı ve paralel diplomasi ve sorun çözme çalışmaları için bkz. Esra Çuhadar Gürkyanak Çatışma Ortamlarında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bakış' N. Beriker (der.) Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. sayfa 131-161.

- Yıldırma ve gözdağına karşı çalışma ve eğitim grupları
- Güven artırıcı önlemler grupları
- Kritik ve yaratıcı düşünme grupları
- Kapasite geliştirme grupları

Araştırma ve bilgi üretimi

Güvenilir özgün bilgi üretimi her alanda olduğu gibi bu alanda da en kıymetli güç kaynağı. Türkiye'de bu konuda oldukça hareketli bir akademik ortamdan bahsedebiliriz. Uyuşmazlık Çözümü alanında Sabancı Üniversitesi Türkiye'nin ilk ve tek lisansüstü programını açmış, Koç, Bilkent Üniversitelerinde uyuşmazlık çözümü ve çatışma çalışmaları konularında aktif araştırma yapan uzman kadrolarını kurmuştur. Bu üç araştırma kurumu önümüzdeki sene uyuşmazlık analizi konusunun uluslararası en prestijli bilimsel konferansı olan 'International Association for Conflict Management' konferansını İstanbul'da organize etmek üzere ortak çalışmalarını sürdürmektedirler. Hali hazırda uyuşmazlık çözümü konusunda yüksek lisans derecesini Türkiye'de almış, şu anda yurt dışında doktora yapan, onlarca Türk ve yabancı öğrenci olduğunu da belirtmekte fayda var. Bilgi birikimine gelince, Kürt meselesi özelinde kullanılabilecek sayısız tipoloji ve sınıflandırma şeması sunmaktadır. Örneğin Lederach'ın Barış çalışmalarında aktörler etkinlikleri tipolojisi halk kademesinde, orta kademe ve yönetici elit seviyelerinde ele alınabilecek etkinlikleri sıralamaktadır. Ayşe Betül Çelik bu çerçeveyi Kürt meselesi özelinde değerlendirmiş ve öneriler sunmuştur.⁷ Aynı yazarın Kürt meselesini göçle ilişkisi, Avrupa birliği süreci ve Kürt meselesi olası uluslararası gelişmeler ve kürt meselesi konularında da yazıları değerli katkılardır.⁸ Bir

7 Kürt meselesinde Siyasi analiz ve uyuşmazlık çözümü yaklaşımı arasındaki fark için bkz. A. Betül Çelik 'Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları' N. Beriker (der.) Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009. sayfa 163-188.

8 Andrew, Blum and Çelik, Ayşe Betül, "Track II interventions and the Kurdish Question in Turkey: an analysis using a theories of change approach", The International Journal of Peace Studies, Vol.Vol. 12, No.2, December 2007, 51-81 Çelik, Ayşe Betül and Blum, Andy, "Future uncertain: using scenarios to understand Turkey's geopolitical environment and its impact on the Kurdish question", Ethnopolitics, Vol.6, No.4, November 2007, 569-583 Çelik, Ayşe Betül and Rumelili, Bahar, "Necessary but not sufficient: the role of the EU in resolving Turkey's Kurdish question and the Greek-Turkish conflicts.", European Foreign Affairs Review, Vol.11, No.2, June 2006, 203-222 Çelik, Ayşe Betül, "Transnationalization of human rights norms and its impact on internally displaced Kurds", Human Rights Quarterly, Vol.27, No.3, August 2005, 969-997 (SSCI) Çelik, Ayşe Betül, "'I miss my village' forced Kurdish migrants in Istanbul and their representation in associations", New Perspectives on Turkey, Vol.32, April 2005, 137

başka güncel araştırma Doğu ve Güney Doğu bölgelerine özgü arabuluculuk sistemlerini ve süreçlerini incelemiş buradaki özgün sulh yapma tekniklerini Türkiye'nin batı bölgeleri ile karşılaştırmıştır. Aynı çalışma, inanç odaklı ve kontrat esaslı arabuluculuk teknikleri arasındaki farkları da incelemiştir.⁹ Tozlanmış olmakla birlikte Kürt meselesinin taraflarını sorunlarını ve barış olasılıkları inceleyen 1997 de yapılan bir araştırma bu meselenin, iç siyasette, partiler üstü bir konuma taşınmadığı görüşü ve çatışmanın karmaşık yapısının betimlenme biçimi ile halen pek çok açıdan geçerliğini korumaktadır.¹⁰ Burada sayamadığımız daha birçok uluslararası bilimsel araştırma olduğu muhakkak. Doğru uygulama ancak doğru kavramsallaştırma ile gerçekleştirilebilir anlayışından yola çıkarak bu bilgilerin sorunun anlaşılması ve çözümü doğrultusunda belki de en değerli kaynaklar olduğu görüşünü tekrar etmekte bir sakınca olmadığı kanısındayım.

Uyuşmazlık Çözümü Eğitimleri

Uyuşmazlık analizi ve çözümü eğitimleri çatışan tarafların anlaşmazlıklarını çözümlenmelerini desteklemek amacı ile sunulan, kolaylaştırıcılık, müzakere, arabuluculuk, sorun çözme gibi becerilerinin geliştirilmesi etkinlikleridir. En temel barışçıl müdahil olma biçimidir. Çatışan tarafları eğitmenin çatışmanın gerçekleştiği sosyal ve siyasi sisteme etkisi vardır. Uyuşmazlık çözümü eğitimleri aynı zamanda kapasite geliştirme ve güç aktarımı projeleridir. Bireyleri ve grupları güçlendirir onların çatışma çözümü doğrultusunda yapıcı tutum ve eylem içinde olmalarını sağlar. Ortak eğitimden geçen taraflar kendilerine ait ortak bir 'üçüncü dil' oluştururlar ve bu dil diyalog sürecinin çok daha yapıcı ve etkin olmasını sağlar. Eğitimler kutuplaşmanın ve gerginliğin fazla olduğu ortamlarda ılımlı kalabilmeyi başarabilmiş gruba destek verir. Bu yaklaşımda eğiticileri eğitmek, farklı duruşları olan tarafları bir arada eğitmek, problem çözme atölyelerinden önce eğitim vermek gibi değişik stratejiler benimsenebilir.

Çatışma ve Uzlaşma Sistemleri Tasarımı

Çatışma ve Uzlaşma Sistemleri Tasarımı yukarıda bahsi geçen bütün etkinliklerin hazırlık safhasıdır, paydaşların bütün resmi görevbilmeleri açısından önemli bir ilk alıştırma. Bu yaklaşımda hem makro iç ve dış siyasi süreçlerin analizi

9 James Jr. Wall, Beriker, Nimet, Wu Yu-Hsien (baskıda) "Turkish Community Mediation", Journal of Applied Social Psychology,

10 Beriker N: (1997) "The Kurdish Conflict in Turkey: Issues, Parties and Prospects, Security Dialogue, 28 (4): 439-452.

Uyuşmazlık çözümü eğitiminden geçen taraflar kendilerine ait ortak bir 'üçüncü dil' oluştururlar ve bu dil diyalog sürecinin çok daha yapıcı ve etkin olmasını sağlar. Eğitimler kutuplaşmanın ve gerginliğin fazla olduğu ortamlarda ılımlı kalabilmeyi başarabilmiş gruba destek verir.

yapılır, hem de küçük grup etkileşim modelleri tasarlanır. Çatışma sisteminin incelenmesinde paydaşların kim olduğu, sorunların, amaçların ihtiyaçların ve endişelerin neler olduğu, uzlaşma kapasitelerinin ve olumsuzlukların hangi noktalarda odaklandığı ortaklık merkezlerinin belirlenmesi tasarım sürecinin belkemiğini oluşturur. Benzer şekilde çözümlerle ilgili yukarıda bahsi geçen sektörler arasındaki görevlerin neler olabileceği, buradaki paydaşların kim olduğu, sürece nasıl katılacakları etkileşim süreçlerinin nasıl çalışabileceği, bir "çatışma ve çözümü süreç tasarımı"ni gerektirebilir. Son olarak, mikro düzeyde konuşma gruplarının hangi amaç doğrultusunda ne tür bir üçüncü taraf eşliğinde örgütleneceği de küçük grup etkileşim ve iletişim tasarımı ile ilgili bir konudur. Grup çalışmalarında tasarım ile ilgili en önemli konular içerik ve iletişim kuralları, katılımcılar, zamanlama ve toplantının süresi, üçüncü şahıslar (moderatör, arabulucu, kolaylaştırıcı), rolleri yetkinlikleri, ve toplantının gündemidir.

Bitirirken

Kürt meselesi Türkiye'nin acilen çözüm bekleyen en önemli sorunudur. Bu denli uzamış, kemikleşmiş ve derinleşmiş sorunlarda, barış ve uzlaşma uzun, meşakkatli ve karmaşık bir sürece karşılık gelir. Bu gerçeğin farkında olmak ve bu olguyu kitlelerle paylaşmak barışa ve uzlaşmaya inananları moral açısından destekler. Bu süreç sadece resmi kanallar yoluyla değil topyekün toplumsal seferberlik anlayışı ile sürdürülebilir. Bundan belki daha da önemlisi, insan hayatının kutsal sayıldığı, uzlaşma ve barış kültürünün yükselen değer olarak benimsendiği zihniyet dönüşümünün gerçekleştirilmesidir. Kürt meselesinin barışçıl çözümü için amaç ve proje odaklı etkinliklerin eşgüdümlü olarak sürmesi elzemdir. Kürt meselesinin geldiği bugünkü ortamda kutuplaşmayı önlemek üzere yürütülecek projeler çözüm odaklı projelerden çok daha önem taşımaktadır. Türkiye'de bu süreçleri destekleyecek bilgi birikimi mevcuttur.